

Literaire reisverslagen over Congo: samenvatting

Het genre dat in dit onderzoek ‘literaire reisverslagen’ wordt genoemd, won aan populariteit vanaf het Victoriaanse tijdperk (1834-1901), toen de rijken van de Europese grootmachten massaal werden uitgebreid. Deze verslagen moesten de zogenoemde ‘verwezenlijkingen’ en ‘avonturen’ van Engelse en Amerikaanse reizigers toegankelijk maken voor een breed lezerspubliek. Ook Congo werd een geliefde reisbestemming voor deze koloniale ‘avonturiers’, en zowel tijdens de periode van de Congo-Vrijstaat (1885-1908) als Belgisch Congo (1908-1960) werden er veel literaire reisverslagen over het gebied geschreven. Deze masterthesis legt een nieuwe focus op deze werken; niet alleen als historische bronnen, maar vooral als koloniale propagandamiddelen. Daarom vormen zij het centrale onderzoeksobject van de thesis.

Het onderzoek vertrekt vanuit een debat binnen de literatuurwetenschappen over hoe (literaire) reisverslagen precies gedefinieerd kunnen worden. Er bestaat grotendeels een consensus dat het gaat om eerste-persoons reisverhalen die beweren een waarheidsgetrouwe weergave te zijn van de eigen ervaringen van de auteurs. Hierbij ontstaat een spanningsveld tussen feit (de auteur als verslaggever) en fictie (de auteur als verhalenverteller), waardoor de verslagen beschouwd kunnen worden als een literair product. Het waarheidsgehalte is dus tot op zekere hoogte een retorisch effect en moet daarom aan een grondige historische kritiek worden onderworpen. Op basis van deze definiëring werden zes verslagen geselecteerd, waarin de koloniale jacht overigens een belangrijke rol speelt. Deze verslagen bestrijken een periode van de Congo-Vrijstaat tot aan Belgisch Congo in het interbellum. De auteurs van deze werken hebben uiteenlopende profielen en de doelen en betekenissen van hun reizen variëren sterk. Zo waren er ‘ontdekkingsreizigers’ verbonden aan het Leopoldiaanse project (E.J. Glave, Henry Bailey), die als doel hadden de Vrijstaat te ‘civiliseren’; individuele reizigers uit de beginfase van Belgisch Congo (Marguerite Roby, R.D. Cooper) die een antwoord probeerden te bieden op internationale kritiek; en ten slotte actoren uit het interbellum (Carl Akeley, Martin Johnson), die hun reizen in het teken van wetenschappelijke vooruitgang stelden. Op basis van deze auteurs werd onderzocht hoe reisverslagen, bewust en onbewust, werden ingezet als propagandamiddelen. Dit werd geanalyseerd aan de hand van een ‘*framing-analyse*’, waarbij werd nagegaan welke koloniale ideologieën werden verheerlijkt en welke literaire (tekst) en visuele (tekeningen en fotografie) strategieën werden ingezet om deze te bekrachtigen.

Op basis van de onderzoeksresultaten zijn drie propagandistische functies geïdentificeerd. De eerste functie betreft de verheerlijking van de koloniale jacht. In elk verslag speelde de koloniale jacht een belangrijke rol en werd deze steeds als ‘nuttig’ en ‘ethisch’ afgebeeld. Dit werd mede mogelijk gemaakt door de jacht van de inheemse bevolkingen als ‘wreed’ te bestempelen of deze zelfs volledig onzichtbaar te maken, wat de koloniale exploitatie van dieren legitimeerde. Zelfs toen de koloniale jacht in het interbellum ter discussie werd gesteld, bleef dit onderdeel van koloniale propaganda. De tweede functie betreft het promoten van koloniale heldhaftigheid. Auteurs verheerlijkten zichzelf door hun verhalen in een klassieke mythische heldenstructuur te gieten (in de thesis aangeduid met de term ‘monomythe’), door hun autobiografieën in hun reisverhalen te verwerken, door hun successen en lijdensweg tijdens de reis te benadrukken en hun mislukkingen te verhullen met behulp van diverse retorische strategieën. Hierdoor werden de ‘heldhaftige kolonialisten’ tegenover de ‘hulpeloze inwoners’ geplaatst. Genderrollen, zoals wordt aangetoond in de casus van Marguerite Roby, had ook een grote impact op de betekenis van heldhaftigheid. De derde functie heeft betrekking op het rapporteren over de ‘exotische’ natuur en ‘primitieve’ bevolkingen, waarbij de verslagen werden gepresenteerd als ‘nuttige informatiebronnen’ voor het thuispubliek. In werkelijkheid bevatte deze ‘functie’ opnieuw tal van strategieën die de natuur (benoemd in de thesis als ‘exotisme’), de wetenschap (benoemd als ‘*anti-conquest*’) en, op racistische wijze, de bevolkingen (benoemd als ‘*othering*’) inzetten om de koloniale aanwezigheid in Congo en het imperialisme in het algemeen te verheerlijken. De thesis sluit af met een deconstructie van deze beeldvorming, waarbij wordt gesteld dat de koloniale reizigers juist afhankelijk waren van de lokale bevolkingen en hun kennis, terwijl de verslagen het tegenovergestelde suggereren. Door deze analyse werd het historische belang van deze werken in context van propaganda duidelijk.